

УДК 94:[364–787.82–057.36–055.2+355](477)

Ірина Автушенко

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-ЖІНОК ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ (1991–2011 РР.)

Стаття присвячена проблемі соціально-правового захисту військовослужбовців-жінок у Збройних Силах України (1991–2011 рр.). Досліджено особливості служби жінок в армії, їх фаховий рівень та спеціальності, які вони можуть обіймати. Проаналізовано особливості скорочення військовослужбовців-жінок в процесі реформування Збройних сил. Висвітлено проблеми, з якими стикаються жінки під час проходження військової служби та шляхи їх розв'язання. Запропоновано розширити законодавчу базу щодо забезпечення соціально-правового захисту військовослужбовців-жінок.

Ключові слова: військовослужбовці-жінки, соціально-правовий захист, Збройні Сили України, посада, пільги.

У роки незалежності в Збройних Силах України (далі – ЗСУ) зростає чисельність військовослужбовців-жінок, тому значна увага повинна приділятися забезпеченню соціально-правового захисту цієї категорії військовослужбовців. Виникла потреба в системних заходах щодо вирішення питань проходження ними служби, проблем визначення та реалізації їхнього правового статусу. Соціально-правовий захист це один з найважливіших та необхідніших елементів підтримання належного морально-психологічного стану військовослужбовців-жінок, який впливає на боєготовність Збройних сил. Саме цим і зумовлюється актуальність даної теми дослідження.

Основу джерельної бази статті складають законодавчі документи, передусім, Закони України, постанови Верховної Ради України, накази та директиви Міністра оборони України. Особливості проходження жінками військової служби певною мірою розглядалися О. Дяченко [1]. Роль і місце жінки-військовослужбовця в Україні, гендерна політика держави, особливості службової кар'єри жінки у військовій організації та причини, що спонукають жінку до обрання військової служби, досліджувалися Н. Клименко [2]. Але треба зазначити, що тема соціально-правового захисту військовослужбовців-жінок не була предметом окремого історичного дослідження, а тому потребує детального вивчення.

Мета статті полягає у дослідженні соціально-правового захисту військовослужбовців-жінок, особливостей законодавчого закріплення та реалізації їх прав в умовах військової служби в досліджуваний період.

За останні роки у ЗСУ багато посад стало комплектуватися за рахунок жінок. У радянські часи жінки були військовими лікарями, медсестрами, юристами, писарями в штабах, службах тощо. Тепер жінки стали обіймати майже усі офіцерські посади, у тому числі і командні. Особливістю сьогодення є те, що військовослужбовці-жінки опановують бойові спеціальності, на перший погляд не властиві жінкам: льотчик, штурман, моряк, десантник, кулеметник, гранатометник, стрілець, планшетист, оператор та інші. Варто зазначити, що у 2011 р. фаховий рівень жінок-військовослужбовців розподіляється таким чином: технічну освіту мали 41 %, гуманітарну – 23 %, економічну – 16 % [1, с. 28].

Серед військовослужбовців-жінок у ЗСУ майже 1,5 тис. офіцерів і біля 14,5 тис. сержантів і солдатів військової служби за контрактом [1, с. 28]. На кінець 2010 р. жінки складали 13,5 % чисельності ЗСУ, що перевищувало відсоток жінок у багатьох арміях європейських країн, зокрема, членів НАТО [3, с. 47].

За таких умов набула гострої актуальності й потребує комплексного розв'язання проблема соціально-правового захисту військовослужбовців-жінок та членів їх сімей, адже ефективність будь-яких Збройних сил залежить від особового складу більшою мірою, ніж від озброєння або організації. У процесі служби в ЗСУ жінки нерідко стикалися з труднощами і навіть потрапляли в конфліктні ситуації через нестачу інформації про свої права, обов'язки та пільги, порядок проходження служби. Багато з них скаржилися, що лекції на правові теми для них не проводилися, накази не доводилися і не роз'яснювалися. Багатьом військовослужбовцям-жінкам доводилося стикатися з грубістю, безкультур'ям окремих офіцерів і прапорщиків. На жаль, були і є спроби деяких чоловіків у погонах схилити військовослужбовців-жінок до співжиття.

Військовослужбовець-жінка, у першу чергу, є людиною і громадянином України. Отже, насамперед, вона має всі конституційні права, свободи та обов'язки. Законодавство про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей складає близько ста

нормативно-правових актів. Насамперед, це Закон України від 20 грудня 1991 р. № 2011-ХІІ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [4], який, відповідно до Конституції України, визначає основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Крім цього, варто прислухатися до скарг жінок і видати спеціальний збірник, в якому б давалися відповіді на найбільш актуальні питання, що часто турбують військовослужбовців-жінок.

19 жовтня 1993 р. Верховна Рада України розглянула План проведення організаційних заходів у ЗСУ. Було прийнято постанову «Про загальну структуру, чисельність та матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил України», якою було визначено чисельність ЗСУ – 455 тис. військовослужбовців. Подальше будівництво ЗСУ супроводжувалося значним скороченням чисельності особового складу, у тому числі і військовослужбовців-жінок.

17 квітня 1993 р. вийшов наказ Міністра оборони України № 83 «Про розширення переліку посад, що підлягають заміщенню військовослужбовцями надстрокової військової служби, та скорочення посад, на яких дозволялося утримувати військовослужбовців-жінок», у якому наказувалось командирам з'єднань та частин... військовослужбовців-жінок, посади яких скорочувались, звільнити з дійсної військової служби або, за умови відповідності їх професійної підготовки, перевести на інші посади встановленим порядком» [5, арк. 237].

У зв'язку з цим голова комітету з питань соціального захисту військовослужбовців при Кабінеті Міністрів України генерал-майор В. Мартиросян у листі міністру оборони України просив тимчасово припинити дію наказу від 27 квітня 1993 р. № 83 про звільнення в запас військовослужбовців-жінок, які є матерями-одиначками, не мали житла, яким до отримання права на пенсію залишилося служити 5 і менше років [6, арк. 240].

Відповіддю на цей лист стала директива Генштабу ЗСУ у війська від 5 липня 1993 р., у якій було роз'яснено порядок скорочення військовослужбовців-жінок.

Зокрема, в ній вказувалося:

«1. При проведенні роботи по скороченню військовослужбовців-жінок суворо керуватися Законами України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про загальний військовий обов'язок і військову службу»...

3. Заборонити звільнення військовослужбовців-жінок за наявності інших вакантних посад в частині. На цих посадах розміщувати передусім військовослужбовців-жінок, які знаходяться у відпустках по вагітності та родам і по догляду за дитиною до 3-х років, вагітних, матерів-одиначок, багатодітних матерів.

При призначенні на посаду враховувати проходження дійсної військової служби і наявність документа про освіту» [7, арк. 241].

Соціально-правовий захист військовослужбовців-жінок мав бути не тільки задекларованим відповідними законодавчими актами; його положення повинні були чітко реалізовуватися та забезпечуватися відповідними видатками з державного бюджету з метою реального фінансування певних соціальних гарантій.

Військова служба для жінок мала свої особливості. Зокрема, для військовослужбовців-жінок обладнувалися окремі гуртожитки (спальні приміщення), а під час розбивки табору – окремі намети, з розрахунку один намет на три особи. Жінки, зазвичай, не призначалися до добового наряду, але у разі потреби і залежно від військового звання та посади, вони могли призначатися на чергування за спеціальністю, а також черговим фельдшером, черговим штабу, їдальні, посильним, черговим чи днювальним жіночого гуртожитку.

Наказом міністра оборони України від 10 квітня 2009 р. № 170 «Про затвердження Інструкції про організацію виконання положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» передбачалося, що на підставі медичного висновку військовослужбовцям-жінкам надавалася оплачувана відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами тривалістю 126 календарних днів (140 календарних днів – у разі народження двох і більше дітей та в разі ускладнення пологів). До відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами за рапортом військовослужбовця повинна була приєднуватись невикористана у поточному р. щорічна відпустка або її частина [8, с. 60].

Із військовослужбовцями-жінками, які перебували у відпустці у зв'язку з вагітністю і пологами, для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та догляду за хворою дитиною до досягнення нею шестирічного віку (за наявності медичного висновку щодо хвороби дитини), строк дії контракту яких закінчувався у період цих відпусток, перед вибуттям у відпустку строк контракту продовжувався за їх рапортами на термін відпустки та строк, необхідний для укладення нового контракту. Про продовження контракту видавався наказ по особовому складу посадової особи, яка мала право укладати контракт. На підставі виданого наказу по особовому складу робився

відповідний запис в обох примірниках контракту про проходження військової служби. На підставі виданого наказу по особовому складу проводився запис до обох примірників діючого контракту.

Нові контракти з такими військовослужбовцями уклалися на загальних підставах [8, с. 26].

Військовослужбовцям-жінкам, які перебували у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку або іншої тривалості, визначеної законодавством, та виступили установлений строк вислуги у військовому званні, присвоювалося чергове військово звання.

Військовослужбовцям для виплати винагороди за тривалість безперервної військової служби зараховувався час наданої їм відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, а в дозволених законодавством випадках – до шести років [9, с. 153].

Жінкам, які прибули з відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, а також які перебували на службі менше року після повернення з відпустки по догляду за дитиною, із дня вступу до виконання обов'язків за посадою до наступного щорічного оцінювання – посадовий оклад встановлювався у межах від мінімуму до максимуму за рішенням командира військової частини залежно від складності та обсягу роботи. Аналізуючи зміст даної норми, можна зробити висновок, що законодавець не досить відповідально поставився до питання встановлення розміру посадового окладу. Оскільки на практиці не останню роль у його визначенні могла відігравати не складність і обсяг роботи, а суб'єктивне ставлення командира, яке може бути як позитивне, так і негативне. Тому, я вважаю, що доцільніше було б на законодавчому рівні більш точно визначити його розмір, а саме: враховуючи важливість підстави перебування у зазначеній відпустці до наступного щорічного оцінювання необхідно встановити максимально можливий посадовий оклад.

Відповідно до наказу міністра оборони України від 10 квітня 2009 р. № 170 «Про затвердження Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» не допускалося направлення у відрядження вагітних жінок та тих, які мають дітей віком до трьох років, без їх згоди [8, с. 53]. Звільнення з військової служби вагітних жінок і жінок, які мали дітей віком до трьох років, одиноких матерів з дитиною віком до чотирнадцяти років або дитиною-інвалідом, не допускалося, крім випадків невиконання ними умов контракту. Якщо військова частина повністю ліквідувалася, або у разі проведення організаційних заходів таким військовослужбовцям-жінкам надавалися посади у своїх, або за рішенням старшого командира в інших військових частинах. Жінки, які перебували у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, в разі проведення організаційних заходів, внаслідок чого їх посади підлягали скороченню і не було можливості перемістити таких жінок на вакантні посади, до закінчення відпустки по догляду за дитиною, утримувалися поза штатом військової частини [8].

Крім того, не допускалося переміщення на нижчі посади військовослужбовців-жінок з мотивів, пов'язаних із вагітністю, наявністю у них дітей віком до трьох років (до шести років – за медичними показниками), або у зв'язку з тим, що вони є одинокими матерями та мають дітей віком до чотирнадцяти років чи дітей-інвалідів, без їхньої згоди. Вагітних жінок відповідно до медичного висновку (за їх клопотанням) дозволялося призначати на посади з меншим обсягом роботи. При цьому, відповідно до наказу міністра оборони України від 11 червня 2008 р. № 260 «Про затвердження Інструкції про порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам», виплата грошового забезпечення зберігалася за попередньою посадою, але не більше, ніж до прибуття з відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами [9, с. 114].

Військовослужбовцю-жінці, яка мала двох і більше дітей віком до 15-ти років або дитину-інваліда, або яка всиновила дитину, одинокій матері, батькові, який виховує дитину без матері (у тому числі й у разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі), а також особі, яка взяла дитину під опіку, щорічно надавалася додаткова оплачувана відпустка тривалістю 10 календарних днів без урахування святкових і неробочих днів. За наявності декількох підстав для надання цієї відпустки її загальна тривалість не могла перевищувати 14 календарних днів [8, с. 61].

Військовослужбовець-жінка мала право на отримання грошового забезпечення за час звільнення її від виконання службових обов'язків у зв'язку з доглядом за хворою дитиною, упродовж якого дитина (за висновком лікаря) потребувала догляду, але не більш як за 14 календарних днів. Якщо дитина потребувала стаціонарного лікування – за весь час перебування її в стаціонарі разом з хворою дитиною. Проте можливість встановлення гнучкого графіка служби для військовослужбовців-жінок, які мали дітей до 14 років, не передбачалася. Адже службовий час військовослужбовців визначався розпорядком дня, який затверджував командир (начальник) у порядку, визначеному статутами ЗСУ з дотриманням установленної загальної тривалості щотижневого службового часу. На жаль, Кодекс законів про працю України не поширювався на військовослужбовців-жінок, які проходили військову службу у військових формуваннях.

Не дивлячись на законодавче закріплення прав військовослужбовців-жінок, траплялися непоодинокі факти порушень щодо тимчасового їх звільнення від виконання службових обов'язків у зв'язку з хворобою дитини, яка на підставі медичного висновку потребувала стороннього догляду.

За останні роки в Україні прийнято ряд нормативно-правових актів, які регламентують «новий» як для держави в цілому, так і для ЗСУ напрям державної політики – гендерну політику. Одним з них є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який набрав чинності з 1 січня 2006 р. та передбачав застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків у реалізації рівних прав, наданих їм Конституцією і законами України.

На жаль, сьогодні у ЗСУ існують проблеми щодо вирішення соціально-правового захисту військовослужбовців, зокрема військовослужбовців-жінок. Це нестача (відсутність) зручної та гігієнічно придатної для використання військової форми одягу, прояви грубості з боку командирів та колег-чоловіків, обмеження можливостей у професійному і службовому зростанні, підвищенні освітнього рівня. Мають місце окремі випадки обмеження соціальних прав жінок у частині дотримання чинного законодавства з питань материнства і дитинства, а саме: залучення жінок, які мають дітей віком до трьох років, від трьох до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів, до робіт у вихідні дні, направлення у відрядження без їх згоди, відмова у прийнятті на роботу вагітним жінкам і тим, які мають дітей до трьох років.

Загалом можна зробити висновок, що військовослужбовці-жінки користуються пільгами, передбаченими законодавством України з питань соціального захисту жінок, охорони материнства і дитинства. Держава захищає найбільш соціально вразливу категорію військовослужбовців, якими є жінки. Однак, на практиці існують певні проблеми з порядком реалізації деяких прав.

Враховуючи тенденцію до зростання чисельності офіцерів-жінок у лавах ЗСУ, необхідно вжити комплексних заходів щодо вирішення питань проходження служби військовослужбовцями-жінками, що має в подальшому надати їм можливість активно розвивати свою військову кар'єру та більш ефективно використовувати свій потенціал. Незважаючи на це, сьогодні в ЗСУ існують певні проблеми в забезпеченні соціально-правового захисту військовослужбовців-жінок. Зокрема, в окремих командирів (начальників) переважають настрої гендерного нігілізму, вони не бажають перейматися проблемами жінок, надавати можливості для підвищення їхнього професійного рівня, освіти, інтелектуального розвитку та просування по службі. Тож удосконалення як законодавства, так і діяльності органів військового управління, у тому числі безпосередньої роботи службових осіб на місцях у цьому напрямі, має бути поступовим і виваженим. Для вирішення цієї проблеми необхідно прийняття єдиного закону або окремого розділу про правовий статус військовослужбовців-жінок до статутів ЗСУ чи до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», де у зведеному вигляді були б представлені їх права, свободи та обов'язки. Можливо, це надасть можливість жінкам, що проходять військову службу, в повній мірі реалізувати себе в професійній діяльності.

Список використаних джерел

1. Дяченко О. Озброєні і дуже... чарівні / О. Дяченко // Військо України. – 2011. – № 3 (129). – С. 28–29.
2. Клименко Н. Г. Роль і місце жінки-військовослужбовця в Україні / Н. Клименко // Економіка та держава. – 2014. – № 5. – С. 116–119.
3. Біла книга – 2009. Збройні Сили України. – К., 2010. – 96 с.
4. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 р. № 2011. – XII // Законодавство України з питань військової сфери. Збірник законів та ін. нормативно-правових актів. – К.: Азимут-Україна. – 2003. – 1008 с.
5. Галузевий державний архів Міністерства оборони України (далі – ГДАМО України), ф. 3697, оп. 19839, спр. 23, арк. 237.
6. ГДАМО України, ф. 3697, оп. 34920, спр. 29, арк. 240.
7. ГДАМО України, ф. 3697, оп. 34920, спр. 29, арк. 241.
8. Наказ Міністра оборони України від 10 квітня 2009 р. № 170 «Про затвердження Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» // Офіційний вісник України. – 2009. – № 38. – С. 23–71.
9. Наказ Міністра оборони України від 11 червня 2008 р. № 260 «Про затвердження Інструкції про порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам» // Офіційний вісник України. – 2008. – № 53. – С. 110–162.

Ирина Автушенко

ОБЕСПЕЧЕНИЕ СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ-ЖЕНЩИН ВООРУЖЕННЫХ СИЛ УКРАИНЫ (1991–2011 ГГ.)

Статья посвящена проблеме социально-правовой защиты военнослужащих-женщин в Вооруженных Силах Украины (1991–2011 гг.). Исследованы особенности службы женщин в армии, их профессиональный уровень и специальности, которые они могут занимать. Проанализированы особенности сокращения военнослужащих-женщин в процессе реформирования Вооруженных сил. Освещены проблемы, с которыми сталкиваются женщины

во время прохождения военной службы и пути их решения. Предложено расширить законодательную базу по обеспечению социально-правовой защиты военнослужащих-женщин.

Ключевые слова: военнослужащие-женщины, социально-правовая защита, Вооруженные Силы Украины, должность, льготы.

Iryna Avtushenko

ENSURE OF THE SOCIAL AND LEGAL PROTECTION OF FEMALE SOLDIERS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE (1991–2011)

The article is devoted to the problem of social and legal protection of female soldiers of the Armed Forces of Ukraine (1991–2011). The peculiarities of the military service of women, their professional level and specialties which they can hold were investigated. The reduction specificity of female soldiers while reforming the Armed forces was analyzed. The problems faced by women during military service and the ways of their solution were covered. It was proposed to expand the legislative framework to ensure the social and legal protection of female soldiers.

Key words: female soldiers, the social and legal protection, the Armed Forces of Ukraine, position, benefits.

УДК 94(477): 32.019.5

Ігор Дацків, Олена Савчук

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

У статті розглянуто основні напрями формування інформаційного розвитку українського суспільства. З'ясовано стан і визначено першорядні напрями інформаційного розвитку в умовах трансформації суспільства. Проаналізовано інформаційну політику й розглянуто проблеми взаємодії суспільства і влади.

Ключові слова: інформація, інформаційний розвиток, інформаційний простір, держава, суспільство.

З другої половини ХХ ст. динаміку суспільно-політичного життя людства значною мірою визначає інформаційний розвиток. Глобальні структурно-функціональні зрушення, що пов'язані з його утвердженням в сучасному світі, обумовлюють поширення інформації в усі сфери життєдіяльності сучасної України. У межах інформаційного суспільства формується так званий соціальний інтелект, що реалізується через інформаційне поле, утворене засобами масової інформації та комунікації. Поруч із ним формується нова соціальна верства, основу якої становлять фахівці, котрі володіють комп'ютерними технологіями, формують інтелектуальний ринок, продукують обмін ідеями та інформацією. Все це забезпечує невпинну циркуляцію нового інтелектуального контактування у просторі культури, виробництва та суспільного життя.

Розбудова інформаційного суспільства в Україні є одним із стратегічних завдань розвитку нашої держави на найближчий період. Від її розв'язання багато в чому залежить стан економіки, рівень і якість життя населення країни, національна безпека й місце в світовій спільноті. Сьогодні за рівнем свого інформаційного розвитку Україна значно відстає не лише від США і передових країн Європи, а й від деяких країн Азії, що швидко розвиваються. Більш того, міжнародний рейтинг України в цій сфері за останні роки неухильно знижується. Подальше збереження цієї тенденції становить собою пряму загрозу для національної безпеки країни.

Метою нашої статті є аналізування ролі та специфіки інформаційного розвитку сучасної України на широкому фоні загальносвітового процесу інформатизації.

Процеси інформатизації, становлення інформаційного суспільства, які відбуваються в сучасному світі, вже досить тривалий час і плідно вивчаються світовою науковою спільнотою. До такого вивчення активно і широкомасштабно долучилися вчені різних галузей знань незалежної Української держави. Українські науковці – історики, соціологи, економісти, політологи, правознавці, журналісти, філологи, представники технічних наук – вивчають названі процеси на світовому і національному рівнях, у різних сферах суспільного життя і в різних аспектах.

У результаті такого вивчення в Україні сформувалася галузь науки, що досліджує процеси інформатизації в сучасному світі та в Україні зокрема. Керуючись політологічним підходом у цій галузі знань, можна виділити такі основні напрями вивчення проблем інформаційного розвитку: процес інформації, його причини і наслідки в сучасному світі; загальнотеоретичні проблеми